

821.162.41:929 Радуновић М.
821.163.41.09:398(082.2)

Предраг Јашовић,¹
Висока школа за образовање
васпитача у Алексинцу

КА ПОЕТИЦИ ЗНАЧАЈА И ЗНАЧЕЊА КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА МИЛОРАДА РАДУНОВИЋА

Апстракт: у овом раду говоримо о животу и делу Милорада Радуновића једног врло плодног књижевног посленика који је готово читав свој радни век пробавио у Јагодини. Иза себе је оставио преко двадесет књига из области белетристике, углавном стваралаштва за децу, и књижевне критике. У раду тежимо једном свеобухватнијем приказивању живота и дела овог писца, како се не бисмо огрешили о његову судбину која му није била наклоњена. Основна тенденција је била представити живот и дело овог писца у сваком сегменту његовог списатељског, родољубивог и интелектуалног потврђивања. Он је живео као што је и стварао, тихо и ненаметљиво. Међутим, то ништа није одузело од квалитета и значаја његовог дела. Остао је упамћен као један од преданих националних и књижевних радника.

Кључне речи: Милорад Радуновић, поетика, поезија, усмено стваралаштво.

Милорад Радуновић (21. 06. 1926-19.02.2017) је био један од водећих интелектуалаца седамдесетих година прошлог века у Пећи. Та чињеница није спутала тежњу мрачних сила да се, као човек и књижевник, маргинализује, потпуно искључи из актуелних токова српске књижевности.

Наравно, то је било тешко учинити, нарочито у интегралном корпусом ех југословенске књижевности у којем је Радуновић био познат и више него присутан. Ипак, на нивоу локалитета, на Косову и Метохији, његово присуство и рад је маргинализован и онемогућаван. Тачно је да је Радуновић наилазио на далековиде и освешћене књижевнике, као што су Мошо Одаловић и Даринка Јеврић (21. октобар 1947 – 16. фебруар 2007), који су здушно помагали Радуновићу, али, на жалост, више је оних других чијих су недеља последице далекосежније.

¹ pjasovic@gmail.com

Примера ради овде истичемо, да Милорад Радуновић није заступљен у лексикону *Савремени писци Косова и Метохије* (1998) иако је већ у том тренутку имао преко десет запажених наслова што за децу, што за одрасле (Јашовић 2008:90-92). Верујемо да разлог овог пропуста лежи у методологији одабира – приређивач је у писце Косова и Метохије рачунао само чланове Друштва књижевника Косова и Метохије. Истина, Радуновић никад није био члан овог друштва, али је био члан Удружења књижевника Србије, где постоји одлука да сви чланови покрајинских удружења књижевника по аутоматизму постају и чланови Удружења књижевника Србије. Према томе, Радуновић је постигао више. Опште је познато да, ко може више увек може мање. Но, биће да је Радуновићу сметао „вишак“, и то се дешава.

Сасвим је сигурно да је Радуновић био и да јесте књижевна чињеница на Косову и Метохији. У прилог томе говори и рад Данице Андрејевић, истакнутог познаваоца српске књижевности на Косову и Метохији у другој половини XX века. У свом опширном раду *Савремена српска поезија Косова и Метохије* истиче Радуновића, као аутора са Косова и Метохије од његове прве песничке збирке.² Даље, Радуновић је у *Гласу Беравице* из Пећи објављивао још од 1959. године, а објављивао је и у *Политици* (од 1967.), *Рилиндији* (од 1961.), *Вечерњим новостима* (од 1961.), *Јединству* објављује од 1980. године, где има преко 500 чланака, пре свега, из области усмене књижевности и књижевности за децу.

Истицања је вредно, да је Радуновић 1983. године у *Стремљењима* објавио запажену поему *Мазија*. Ово је лирски запис о страдању Срба са Косова и Метохије у Титовим казаматима од 1972. године. Ова поема представља лирски дневник једног робијаша који је тамновао у оно време док је велика већина изван зидова тамнице веровала да тамнице постоје само у бајкама. Ако није могао постати познат јавности Косова и Метохије, објављивањем својих радова у *Политици*, *Вечерњим новостима*, *Јединству*, *Борби*, *Просветном прегледу*, онда је, објављивањем ове поеме, морао постати познат књижевној јавности, а вероватно и жбировима разних тајних полицијских служби.

Сви књижевни историчари и проучаваоци књижевности, који су тежили систематском сагледавању књижевног стваралаштва Косова и Метохије у другој половини XX века, морали су консултовати

² О овоме видети: Даница Андрејевић, *Савремена српска поезија Косова и Метохије*, Баштина, св. 20/2, Приштина-Лепосавић, 2006, стр. 257.

Стремљења, један од малобројних књижевних гласила са простора Косова и Метохије. У случају Милорада Радуновића то није учињено. Зато и није регистровано његово присуство у књижевној јавности, или је просто намерно изостављено.

Милорад Радуновић је један од ретких књижевника са овог простора који је за свој књижевни рад био награђиван још седамдесетих и осамдесетих година прошлог века. Прву награду за причу *У леденој гори* добио је још 1974. године на *Петом књижевном конкурс* *Просветног прегледа и Књижевног клуба просветних радника Србије*, до данас је добио двадесетак награда за своје књижевно дело. Награђивање, литерарна присутност као интелектуално потврђивање, није ништа значило Титовим сеизима. То је био разлог више да све учине да се овај частан, поштен и ненаметљив човек заборави. И као што је данас те несрећнике надживео срам њиховог дела, тако је остала светлост поштења и чињења овог човека, који се ничим није дао поколебати у својој чврстој љубави према свом српском народу.

Милорад Радуновић је написао преко двадесет књига: *Пољем, гором*, кратке приче за децу (1980), *Пороснице*, песме за децу (1982), *Звездане кошуљице*, песме за децу (1987), *Нове загонетке* (1987), *Fshehtesi nga bjeshka* (1987), *Остала је реч*, зборник српских народних умотворина из Метохије, Српска књижевна задруга (1988), *Из торбака природњака*, поезија за децу (1990), *Белокоса јутра*, кратке приче за децу (1990), *По невесту, по небелу*, песме за одрасле (1992), *Глумораст*, драмска игре за децу (1995), *Остала је реч* (1996), *Уја*, сликовница за децу (1998), *Песме загонетке* (1999), *Збуњени сунцокрети*, љубавна поезија за одрасле (2000), *Окићени дан*, поезија и проза за децу (2000), *Морска колијевка*, песме за децу о мору (2000), *Родила година сина до сина*, (2001), *Дивљи голубови*, (2004), *Дозивања* (2007), *Човечуљак на пола пута*, приче (2008), *Младолике приче* (2009), *Остала је реч*, друга књига (2011), *Савремени писци у књижевној критици* (2011), *Трагом сунца* (2012), *Отвори шкољку загонетку* (2014) и *Лирске скале* (2014). Ту треба истаћи и престижну *Антологију српске приче за децу* (1984) Слободана Ж. Марковића, где је наш књижевник затупљен са две приче *Луди Вукови* и *Пожар*, као и на десетине других антологија и песничких зборника у којима је заступљен.

Већ овај обиман корпус, као и низ награда, које је Радуновић добио широм СФРЈ, казује да би требало потпуније и аналитичније промишљати књижевно стваралаштво овог аутора. То је из два разлога. Први разлог се тиче својеврсне ревалоризације. Наиме, овај аутор је маргинализован, што због тога што је са поднебља Косова и

Метохије, што због тога што је припадао осуђеној групи нове комунистичке мисли (Јашовић 2008:90-132). Његовој маргинализацији допринело је и то што се читав живот оглашава из унутрашњости. Све то је узроковало да књижевни критичари, као и књижевни историчари имају половичне информације о овом песнику.³ Опет, не треба заборавити да је он уз Аца Ракочевића, Моша Одаловића и млађег Милутина Ђуричковића један од ретких писаца са Косова и Метохије који се приклонио литерарном изразу за децу и своје дело, стилски, мотивски и језички обележио косовским поднебљем.

Има и прегледа, где је Милорад Радуновић сагледан као аутор, а не само као узгредно име и књижевна појава. (Јекнић 1998:231). Међутим, и ту се покушало са експликацијом поетике овог аутора на примеру једне – прве књиге и ако је до објављивања поменутог прегледа имао седам објављених књига. Већ то, чини се, говори о лењости књижевних историчара са једне стране, и о централизацији аксиолошких вредности, са друге стране.

За Радуновићеву поетику јесу од пресудног значаја богатство лексике српског језика из различитих крајева (Црне Горе, Косова и Метохије, Поморавља), мотиви сунца, светлости, воде, сна, руку, жене, изразита лиричност, као и отвореност израза према рецепцији од кључног су значаја за разумевање његовог књижевног дела. У поезији која је намењена деци налазимо неколико врло битних тематских и поетичких карактеристика. Нема теме из дечијег окружења, интересовања и живота коју Радуновић није обрадио. Преваходно његову песничку преокупацију чини интересовање за природу и све што природу чини животворном. У том смислу његову поезију можемо посматрати као еколошки плебисцит источен из индивидуалног осећања природе (Јашовић 2008: 70-82).

Тај осећај за природно, Радуновић носи из свог завичаја. Осећај за природу је уско везан за језик чије семантичко и синтаксичко богатство Радуновић црпи из усмене поезије. У његовом песничком изразу виталност језика и виталност описаног налазе идеалну меру на нивоу естетичке организације лирски проосећаног и емотивно проживљеног.

³ Управо зато смо ми у пар наврата иступили са темом *Књижевност за децу у Поморављу* како би скренули пажњу да је тај корпус на овом поднебљу далеко обимнији него што се мисли. У прилог томе говори и чињеница да је Пеђа Трајковић, такође песник из Јагодине, прошле године добио Змајеву награду за свој песнички, преводилачки и илустраторски рад у области књижевности за децу.

Радуновићево ангажовање на сакупљању усменог стваралаштва је много допринело језичком обележју његове поезије. Чак ју је и одредило. Радуновићева књига *Остала је реч – српске народне умотворине из Метохије* (1988), објављена у Малој библиотеци Српске књижевне задруге, је Милорадово животно дело. Ово књижевно дело, данас не само да надилази свога аутора већ има архивску вредност, јер представља живи доказ да су Срби живели на простору Косова и Метохије где су имали развијено усмено стваралаштво, културно и језичко упориште. Управо у односу на жанровску разумењивост овог усменог стваралаштва (Цветановић 2008:164-168), могуће је закључити да је српски ентитет на овим просторима био веома дуго, ми бисмо рекли одувек. То доказује развијен живот у свим сегментима што се да јасно пратити преко публиковане грађе усменог стваралаштва.

У прилог томе говори и богатство лирских записа. Код лирских записа наилазимо на обиље мотива, лајт мотива и садр-жинског разноврсја. У односу на богатство лирских израза, а знамо да су лирске песме најнепосреднија рефлексивна искона, која је, као лирски запис у везаном говору дошла до нас, пошто у појединим песмама наилазимо на прехришћанске мотиве, можемо наи упориште тези да су Срби били на простору Метохије и пре Немањића.

Дакле, данас, кад Срба на Косову и Метохији, практично нема, Милорад Радуновић, не само да је живи доказ, већ је он, као мало који књижевник, родољуб и Србин, оставио документ као виталну потврду о постојању Срба на овим просторима за сва времена.

Зато ово дело сматрамо капиталним, не само за изучавање усменог блага са Косова и Метохије, већ за српску културу у целини, јер се садржином овог дела доказује постојање, континуитет у културном стварању, организовању и опстајању српског народа на простору Косова и Метохије.

О овој књизи је много писано⁴. Опет, не можемо казати да је она представљена јавности у својој пуноћи. Из неког разлога мимоишле су је синтезе великих научника. Дешава се, да поједини аутори говоре о усменом стваралаштву на Косову и Метохији, а да при

⁴ Ми знамо за тридесетак записа. Међутим, то су углавном записи у облику вести или кроки приказа, који су објављени у јавним гласилима, или у оквиру ТАНЈУНГ-ових вести. Из овог корпуса новинских осврта издвајамо рад Владимира Цветановића, јер он представља стручан осврт на ову књигу од круцијалног значаја за српску културно-књижевну баштину Срба.

томе и не помену, а камоли да консултују ову књигу.⁵ Имамо низ ситуација где се упоредно проучава српско усмено стваралаштво из Вукових збирки са усменим стваралаштвом европских земаља, али истраживачи никад нису компаративно анализирали усмено стваралаштво из Радуновићеве збирке са оним из Вукових збирки, иако је више него вероватно да је део песама из Вукових збирки до Вука дошао непосредно са Косова и Метохије.

Већ по својој структури књига *Остала је реч* казује да ју је сакупљач и приређивач Милорад Радуновић радио са озбиљним претензијама. Књига се састоји из два велика дела. Први део је структуриран са шест сегмената, док је други део својеврсни апендикс првом делу, али и он представља нову структуру јер садржи поједине структуралне сегменте, који представљају засебне усмене врсте, којих нема у првом делу. То су *заклетве, клетве, благослови и устаљени изрази*.

Први део књиге је структуриран из следећих структуралних етапа: песме (97), кратке умотворине су подељене на следеће врсте – заклетве (54), клетве (171), благослове (42), басме (3), загонетке (31), изреке и пословице (350), приповетке (182), обичаје (96), здравице (28), веровања (105). У другом делу књиге, додатку наилазимо на песме (13), заклетве (29), клетве (147), благослове (30), и на врсту коју је Радуновић додао, а одређена је као устаљени изрази (303), приповетке (4). На крају ту је списак казивача и казивача кратких умотворина. Казивачи су из следећих општина: Драгаш, Ђаковица, Исток, Кијево, Клина, Ораховца, Пећ и Призрен.

Овим пописом казивача и речником, који је дат на крају књиге, Радуновић је ову књигу учинио својеврсним тестаментом, животворном оставштином за будућност. Поред тога што нам је оставио документ о певању ових људи, њиховим обичајима, клетвама и заклетвама, он је уз њихова имена, чиме је обележено њихово реално постојање, дао и језик којим говоре. Тако је од ове књиге начињена неисцрпна ризница, не сећања, већ памћења. И зато Радуновића стављамо у сам врх, не српског трајања на Косову и Метохији, већ у

⁵ Рецимо, у оба издања усменог стваралаштва на Косову и Метохији (1989 и 2001), која је приредио Владимир Бован, нигде се не помиње књига Милорада Радуновића, која је публикована 1988. године, и представљала је крупан културни догађај. Још чудније је да се нигде не помиње Радуновићев сакупљачки рад, који је он презентирао у *Ђурђевку* од 1983. године, а у *Јединству* од 1981. године, дакле претходио је раду професора Бована. Откуда све то, остаје, за сада, отворено питање.

српски врх свих духовних прегаоца који су о свом руху и круху водили рачуна о својој домовини, чували је од погрома и пропасти, чак и онда кад се она према својим највернијим синовима односила као маћеха.

На основу готове грађе коју нам је презентирао овом књигом Милорад Радуновић, можемо извести следеће закључке: Срби из Метохије јесу нагињали лиризму. Услед обиља лирских песама, можемо констатовати да су то људи са развијеним сензибилитетом за међуљудске односе. Доминантни мотив је љубав. Љубав је приказана у различитим облицима (заљубљивање, остварена љубав, забрањена љубав, растанак љубавника, састајање упркос забранама, свађе заљубљених итд.).

Већ овде постаје јасно да је Милорад Радуновић у најранијем добу био сучељен са љубављу, као са највишим људским осећањем. Посматрано у контексту Радуновићеве лирике ту налазимо средиште конфликта у његовој љубавној поезији. Од претераног промишљања љубави, лирски субјект је све више компликује, јер као да је доживљава са унапред одређеним захтевима. Прави љубав према готовом калупу, наместо да сачињава калуп према љубави (Јашовић 2008:37-47).

Срби из Метохије су имали и врло развијену традицију, која, поред тога што је била утемељена у једном патријархалном миљеу живљена, у многоме је заснована и на хришћанским постулатима. Посматрањем садржина *веровања, обичаја, устаљених израза, клетви, заклетви и благослова*, можемо констатовати да је српски живаљ на овим просторима био у већој мери сујевеан, но религиозан. Народ је био верујући, али више из патријархалног убеђења да тако треба. Њихова послушност и вера више су условљаване страхом но разумевањем.

Компаративним сагледавањем обичаја и веровања, рецимо са онима које обрађује Вук Стефановић Караџић, Веселин Чајкановић (Чајкановић 1994/2), или Момчило Златановић (Златановић 1987; 1994; Ђорђевић и Милошеви-Ђорђевић 1988), који се прикупљањем усменог стваралаштва бавио на Југу Србије и Љубише Рајковића Кожељца (Кожељац 1972;1990;1997), који се прикупљањем усменог стваралаштва бавио на Истоку Србије, могуће је утврдити две ствари: прво, евидентна је аутентичност појединих обичаја и веровања што говори о аутохтоности српског становништва на овим просторима; друго, уочавањем додирних тачака, које се огледају у сличности и истоветности између обичаја и веровања Срба из Метохије са онима из других крајева Србије, доказује се кохерентност српског

ентитета, али и правац миграција. Другим речима, доказује се истоветност порекла, које је данас запретоно наслагама заборава услед честих погрома и миграција.

Заступљеност 186 прича у књизи, што захвата трећину од укупног простора књиге, директно казује да је у Метохији била развијена епска традиција. И то, не песничка епска традиција, већ приповедна. То са једне стране казује да је на овим просторима начињен знатан раскид са средњовековном песничком традицијом, а са друге стране казује да, и поред напретка, који је уследио балканским ратовима до коначног ослобођења Косова и Метохије, Срби су се на овим просторима још увек руководили патријархалним нормативима живота, обичајним правом, крвном осветом, стереотипним односом према свему што је ново, итд. (отуда толико клетви у овој књизи, а врло мало благослова).

Што се тиче односа књижевне јавности према Радуновићевом сакупљачком раду на Косову и Метохији чини се да је, у најмању руку половичан. У капиталном делу *Вук Караџић и његови следбеници на Косову и Метохији* (1987) које је настало из пера Владимира Бована, вероватно једног од највећих познаваоца⁶ усменог стваралаштва Косова и Метохије, наилазимо на овакву белешку: „Милорад Радуновић, професор и дечји писац, дуго је радио као просветни радник у Метохији. Приштинско *Јединство* му је објавило књигу песама за децу *Пороснице* 1982. године. За време свог службовања у Метохији, а и касније као пензионер, М. Радуновић је записивао народно усмено благо у Метохији: у Пећи и околини, затим у Клини и Истоку, али има записа чак из Горе. Највише записа је настало седамдесетих и осамдесетих година. Своје записе лирских народних песама, приповедака и говорних народних творевина класификовао

⁶ Мада ту треба скренути пажњу на низ врло критичких чланака који су изашли из пера Милована Богавца једног од најупућенијих књижевника у књижевно стваралаштво Косова и Метохије. Богавац је на пропусте Владимира Бована које је начинио у књизи *Лирске и епске песме са Косова и Метохије* (2001) указао у изузетно утемељеном чланку *Народне песме са Косова и Метохије које то нису* (15-28 фебруар, 2002. Књижевне новине). На пропусте у Бовановим књигама, које су везане за уметничку књижевност Косова и Метохије, Богавац је указао у чланцима: *Неодговорност једног књижевног историчара* (Књижевне новине бр. 963 1. XII 1997), *Нисмо ми Косовчани него Косовци* (Књижевне новине, јануар, 2009), *Издавачки и културни промашај* (Књижевне новине, септембар 2007), *Издавачки промашај* (Политика, 3, II, 2003), *Ни биографија ни монографија* (Јединство, 2000).

је онако како је он знао и сматрао да је најбоље. У рукописну збирку унео је доста разноврсне фолклорне грађе: описе обреда, обичаја, веровања и друге грађе из области народног стваралаштва.“ (Бован 1987:189).

Даље у тексту, али и фусноти, Бован показује пуну информисаност о овом рукопису. Додуше, нигде не каже откуда је тако добро информисан, како о структури, тако и о садржини рукописа, па и о временском распону сакупљања постојеће грађе. За нас је од пресудне важности да је Бован знао за овај рукопис, а вероватно и за књигу која је изашла из штампе 1988. године, али је неће никад у својим књигама уврстити као део литературе. Дакле, никада је научној јавности и читалачкој публици није препоручио као званичну лектуру и литературу.

Што у издањима *Народна књижевност Срба на Косову* у десет књига из 1980. године Радуновић није заступљен може се правдати чињеницом да грађа његове збирке није била систематизована. У издањима народне књижевности са Косова и Метохије из 1989. године, које је Бован приредио, неприсутност Милорада Радуновића може да се правда могућношћу да је књизи *Остала је реч* требало годину дана да стигне до јавности на Косову (мада је то слабо оправдање). Тек, Радуновићеве књиге на списку коришћених збирки нема. Истицања је вредно да и кад је књига *Остала је реч* увелико заживела у широј читалачкој јавности, када је доживела похвале као мало која књига која долази са Косова и Метохије, не бива уврштена ни у једно наредно издање *Народне књижевности Срба на Косову и Метохији* (2000, 2001, 2005) која је приредио Владимир Бован нити је Радуновић за ово капитално дело добио какву награду.

Како је дошло до овога, остаје тајна. Сигурно је постојало нешто више од, рецимо, неслагања са Милорадовом класификацијом грађе, коју је Бован одмерено експлицирао констатујући да је своју грађу класификовао „онако како је он знао и сматрао да је најбоље.“ (Бован 1987:189). Изненађујуће је да Владимир Бован, човек који је етаблиран као највећи познавалац усменог стваралаштва Косова и Метохије, није дао ширу опсервацију књиге *Остала је реч* – српске народне умотворине из Метохије, која је апсолутно комплементарна целокупној едицији *Народна књижевност Срба на Косову* у десет књига. Бован је морао знати за Радуновићев рад далеко пре (најмање девет година) но што се појавила књига, било као рукописна грађа, било као публикована књига. Наиме, реч је о томе да је Радуновић са објављивањем усменог стваралаштва, колико је нама познато, почео у *Јединству*, највећем и најзначајнијем покрајинском гласилу још

1980. године.⁷ Од те године био је у континуитету заступљен, како записима из народног стваралаштва, тако и поезијом и прозом из области књижевности за децу. Дакле, Бован је могао бити упознат са стваралаштвом Милорада Радуновића, готово деценију пре но што ће до њега доћи рукопис збирке *Остала је реч*, који му је, према речима Радуновића, понуђен на рецензију.

Ово је важно јер из већ цитираног експлицита поменутог аутора читалац може стећи утисак да се Милорад Радуновић тек узгред, као пензионисани професор бавио прикупљањем народних умотворина на простору Метохије, па и шире. Није тако. Милорад Радуновић је један од најчувенијих интелектуалаца из Метохије. Он је песник из читанке и то је Бован знао. Нити се Радуновић бавио усменим стваралаштвом узгред нити је био случајно пензионисан, нити је његов рад случајно прећуткиван.

Опет, имамо не мали разлог да верујемо да прећуткивање Радуновићевог стваралаштва није само тенденциозног карактера. Наиме, реч је о томе да су га поједини професори, књижевници и јавне личности прећуткивали јер је био ухапшен 12. 05. 1974. године и касније осуђен, како каже Радуновић, за дело које није починио (Јашовић 2008:112). На пример, у библиографији српских писаца са Косова и Метохије, коју је начинио Радомир Ивановић, то није био случај. То знамо јер библиографија обухвата објављене радове српских и црногорских књижевника са простора Косова и Метохије у временском периоду од 1945. до 1966. године, а књига *Књижевно стваралаштво Косова на српскохрватском језику*, где је као прилог штампана библиографија, а из пера је једног од највећих познавалаца књижевности Косова и Метохије – Радомира Ивановића, публикована је 1971. године. Дакле, три године пре но што ће Радуновић бити хапшен и као неподобан, осуђен и изопштен из друштва.

⁷ Овде скрећемо пажњу само на радове који су објављени у 1980. години: „Варалице“ (запис о нар. веровању), *Јединство*, Приштина, 01. јул, 1980; „Поздрав“ (запис нар. казивања), *Јединство*, Приштина, 01. јул, 1980; „Поздрав удате кћери мајци“ (поздрав нар. песме), *Јединство*, Приштина 21. август 1980; „Највећи грех“ (обичаји, веровања и песма), *Јединство*, Приштина, 09. август 1980; „Немојте нам сеју умирити“ (запис народне песме), *Јединство*, Приштина, 11. новембар 1980; „Невјестина клетва“, (запис нар. песме) *Јединство*, Приштина, 04. 10. 1980; „Покварен парадајз“ (запис), *Јединство*, Приштина, 16. октобар 1980; „Кад јарац ожедни“ (легенде), *Јединство*, Приштина, 28, 29. и 30. новембра 1980; „Сватовска шаљива песма“, *Јединство*, Приштина, 01. август 1980.

Овде нема тенденције, већ је реч о неупућености. Информације ради за библиографе у будућности скрећемо пажњу на следеће чињенице: Радуновић је први пут објавио песму о зецу и једну репортажу у *Билтену Дивизије корпуса народне одбране* и за то ће добити официрски чин (Јашовић 2008:100). Друго, за период који обухвата Ивановићева библиографија има још пет библиографских јединица. Све су објављене у *Гласу Ђеравице*.⁸ Све ово говори да се увек наново морамо враћати библиографској грађи, проверавати је и допуњавати. Овај случај нам доказује да је на поднебљу Косова и Метохије постојало врло развијено стваралаштво, али да оно још увек није подробно испитано, пописано, проучено и постављено у контекст националног српског стваралаштва, а потом и балканског и европског, јер није ни мало маргиналног карактера. То најбоље говори преко 1000 библиографских јединица Милорада Радуновића, са којима се наша научна књижевна јавност тек 2008. делимично упознала.

Захваљујући Музеју Косова и Метохије на челу са Бранком В. Јокићем, српска научна јавност ће се по други пут сусрести са усменом грађом коју је Милорад Радуновић прикупио, али није објавио у првом тому књиге *Остала је реч*. Овом приликом, под истим називом Музеј и Институт за српску културу објављују грађу која до тада није била објављена.

Ова књига се делимично разликује од прве, јер поред тога што се објављује грађа усменог стваралаштва везана за поднебље Косова и Метохије, књига обухвата и усмено стваралаштво из Поморавља и Левча. Радуновић овом новом књигом *Остала је реч* доказује много. Садржина књиге доказује да пробужена свест појединца, у овом случају Милорада Радуновића, може спасити благо од националног значаја. То је благо које се не да растрошити, али народ са њиме може кренути у будућност сигуран да ће као народ опстати, јер зна и ко је и одакле је. Ова књига је и документ о расељавању, пресељавању, гоњењу и прегењању српског народа са простора Косова и Метохије. Народ се селио и са собом носио оно што му нико није могао отети – сећање. По сећању народ је певао широм Поморавља и Левча о сопственом страдању и кроз песму је проналазио смисао

⁸ То су јединице: *Моји први утисци или акорди висина*, Глас Ђеравице, Пећ, бр. 11-12, 1959; *Метохијска Нијагара*, Глас Ђеравице, Пећ, бр. 26, 1960; *Слике са планине*, Глас Ђеравице, Пећ, бр. 20, 1962; *Јесења ноћ*, Глас Ђеравице, Пећ, бр. 20, 1962; *Слике и ритмови*, Глас Ђеравице, Пећ, бр. 13, 1963.

трајања и потребу за опстанком. Ту се, сличне судбине, некако увек налазио и Милорад Радуновић да забележи дамаре свог народа и да их будућим поколењима остави у наслеђе.

У другом зборнику он је забележио десет епских песама. Ове песме опевају средњовековне српске јунаке Марка Краљевића (*Успаванка Марка Краљевића*), Бановић Секулу (*Косовац Јован и Бановић Секула*), трајање косовског страдања (*Распето Косово, Писмо турском цару, Село кнеза Витомира*), али су везане и за најновије страдање српског народа на Косову (*Бесмртници Метохије, Одбрана части пећке гимназијалке, Мајка Ранка Дедића, Жртве свете лесковачке чете, Јецаци са Бистрице*). Нису народни певачи заборавили да региструју именом и презименом велике страдалнике, као што су: Миладин Крушчић, Сава Петровић, Момчило Павличић, Драгољуб Ђукић, Драга Бјелановић, Мирко Радуновић, Дејан Прелевић, Мило Рајковић, Срђан Петровић, Милица Петровић, Елвис Шуљевић, Зоран Ћерановић, Милош Отовић, Горан Радовић, Мића Огњеновић, Славко Бакић, Витомир Поповић, Станиша Ристовић, Мома Мићуновић, Звонко Шошкић, Драган Шошкић, Јован Стојановић, Бранислав Мијатовић, Милорад Булатовић, Радомир Букумирић, Брана Ђукић – гимназијалка, Ранко Дедић и још многи, многи други.

Епским песмама у овом зборнику је обележено српско страдање у континуитету. Ове песме доказују трагичну судбину српског народа на Косову, доказују да тамо никад није било мира. Мир није постојао чак ни као привид. Што се тиче форме и израза, можемо констатовати да су ове песме по свему налик на старе епске песме. Дакле, епски десетерац, као форма колективног песничког израза постоји и данас. Сам песнички исказ је модернизован, освежен новим, савременим речима којима се обележавају савремене појаве. Неке од песама, као да су спеване на народну епску поезију, али су уистину уметничке са подражавалачком тенденцијом. Ове песме почивају основи јуначке народне песме, али лако могу бити сврстане и у епску јуначку уметничку поезију, јер им је аутор познат. Додуше, овде се аутор не експонира као стваралац, али то не искључује чињеницу да је он створио песму коју пева уз гусле.

Пред истраживачима усменог стваралаштва са овог поднебља стоји велики задатак. Неопходно је испитати све гусларе и певаче којих је врло мало. Забележити и регистровати једно сасвим оригинално уметничко стваралаштво, које у односу на савремене песничке токове стоји засебно, неиспитано, а рекли бисмо да је аутохтоно. Тек тада ће бити могуће доћи до обухватнијег одговара у којој мери су ове народне епске песме, а у којој мери су оне испеване на народну.

За сада, за прво упознавање јавности са овом грађом, довољно је што су ове песме једини живи документ који потврђује и којим је забележено српско страдање на Косову и Метохији XX веку. Њихова садржина доказује снагу опстајања српског народа.

И у овој књизи приповетке заузимају највише простора. Радуновић је приповетке поделио на *легенде* (28), *привиђења* (8) и *обичне приче* (220). Приповедни записи обухватају казиваче са простора Метохије, али и целог Поморавља и Левча. Поред тога што је садржина приповедака, легенди привиђења и прича везана за поднебље Метохије и шире – Косова, везана је и за Поморавље и углавном Левач, мада има и приповести које долазе из јужних крајева Србије (рецимо Лесковца) што доказује широко записивачко ангажовање са једне стране, али добрим делом показује путеве којима су текле најновије миграције српског становништва са Косова и Метохије. Тако на предлошку ових записа може настати једна изванредна социолошка студија о путевима српских миграција.

Изреке и пословице заузимају врло значајно место у овом зборнику. Њима нас Радуновић директно обавештава о начинима размишљања човека и жене на Косову и Метохији, као и о патријархалним односима у породици и на читавом поднебљу. Изрека – *Дођи да ти се надишем чисте душе*, казује да је народу на Косову и Метохији од превасходног значаја поштење. Истицањем душе, истиче се религиозна утемељеност поштења српског народа.

Изреке типа: *Жена својим поганим језиком и најљепшу и најчеститију особу претвори у наказу, Жена због једне речи никад не би отварала уста* – доказују да је постојао развијен конструкт да женама не треба веровати и да оне представљају извор сукоба. Врло су занимљиве изреке: *Оставимо зађевице док не пређемо преко ове мутне воде, Све за образ, образ ни за шта, Сваки сељак зна да земља неће господина*. Ове изреке доказују мудрост народа, као што изрека – *Глава веће богатство стекне од једне прочитане књиге но од гомиле златних ствари* – доказује развијену свест и потребу неписменог народа за описмењавањем и стицањем знања.

Структура зборника се развија још више сегментом загонетке и питалице. Преко загонетки видимо у којој мери је развијен логички систем народа на овом поднебљу. Они су постављали загонетке према свом окружењу. На пример: *Озебао, па дебео, огреје се – изгуби се* (одговор лед). *Питалице су структуриране комичном интонацијом*, на пример: *Који се рогоња никад не ишша* (одговор – пуж), или: *Који домаћин ниједну певачицу не воли?* (одговор – кокошку). Системом аналогича и пренесеног значења која су означена дискурсом ових пи-

талица, истиче се врцавост духа српског народа, његова домишља-
тост и ширина поимања живота и света који га окружује.

У поглављу *Старинци (мештани) и досељеници у Метохији*, Радуновић је углавном према својим сећањима приказао односе староседеоца и досељеника који услед различитих невоља дошли на простор Метохије. По свему судећи, нико тамо није од досељеника дошао својом вољом, већ су гоњени немаштином, или бежањем од крвне освете долазили у питоми крај Метохије. Белешка *Кита Мишић „пропртила“* је прича која нам казује како су се мештани ородили са Црногорцима. Од вајкада су женидба и удадба били најбољи начин да се две породице, два села, две вере, два народа ороде. Међутим, овде ваља истаћи да Китин одлазак у аутомобилу, првом на овом поднебљу 1934. године, према приповедачу, није представљао спајање два народа, већ напротив спајање једног народа: *Кита је направила пртину кроз снег који је раздвајао исти народ. На жалост, још је било оних мештана који су се љутили на њу, на њеног оца и родбину што такву девојку пустише да оде „у другу веру“.*

Оволиком страху од другости допринели су тешки услови опстајања српског народа на овом поднебљу. Зато су се они бојали свега што је било непознато и што се манифестовало као другачије. Тек по потпуном ослобођењу српског народа, после Другог светског рата, долази до „отварања“ српског народа, које ће бити нарушено новим поделама које су настале услед спровођења Титових чистки.

Многобројна *милошта, тепања и благослови*, који су упућени животињама доказују да је сточарство било развијено на простору Метохије, али казују да је постојала и дубља веза између животиње и човека. Човек, сточар је поштовао животињу, јер је знао да она представља услов за опстанак и његове породице.

Радуновић је оставио и читав низ белешки о обичајима Срба широм Метохије. То овај зборник чини посебно вредним. Праћењем његових белешки јасно можемо видети колико су Срби аутохтони на овим просторима. Омогућено је и сагледавање мешања обичаја староседелаца, колониста и придошлица. Радуновић је забележио готово све моменте који су везани за егзистенцијално и друштвено обележје Срба на овом простору. Он је показао снагу поређења (*Поређења у источком крају*), однос радног дана и светковине (*Радни дан и светковине*), дружење преко зиме (*Зимска посела*) и њихов смисао, начин преживљавања (*Зимница*), начин забављања (*Игре и забава по селима Метохије, Мизика и игра*), поред начина одевања и домаће радиности није испустио ни да укаже на значај

циковања, алакања на вукове, славу, шале и пошалице. Тако је Радуновић српски народ у Метохији показао у његовој егзистенцијалној пуноћи.

Међутим, не бисмо могли рећи да је тај народ показао у егзистенцијалној заокружености да нису приказане обавезе и живот деце у Метохији и веровања Срба у Метохији. То су два момента који чине овај зборник методолошки заокруженим, кохерентним и целовитим као мало који пре њега. Радуновићу је пошло за руком да српски живаљ у Метохији прикаже у целини. Налазимо да од посебног значаја што поред начина организације живота деце, игре и учења указује и на њихове обавезе. Живот и развој деце је приказао од рођења, преко првих корака и речи до њиховог одласка у живот. Овим делом зборника, Радуновић доказује да су Срби у Метохији имали врло активан однос према деци, њиховом васпитавању и потреби образовања.

Поглављем *Веровања*, Радуновић је показао да је религиозност у Метохији првенствено фундирана на сујеверју, паганским наносима многобоштва. Отуда веровање Срба у судбину и истицање њихових слутњи које се обистињавају као доказ различитих предсказања. То доказује дубоку укорененост српског народа, на простору Косова и Метохије, у аутохтоном колективно-наслеђеном паганству. Опет, то скреће пажњу на старост и дужину постојања српског народа на овим просторима. Да није тако не би било ни сујеверја које има утемељење у паганству. Као новопридошлице, ако би хтели да опстану, Срби су се морали асимилovati. То се није десило. Штавише, ентитети, као што су шитарски и црногорски, попримили су доста од аутохтоног српског становништва, што би се једним етнолошким и културолошким истраживањем лако дало доказати.

Са друге стране, утемељеност српског народа у православљу се врло лако да сагледати преко *клетви, заклетви, самоклетви, проклетви*, али и преко *благослова, поздрава и честитки*, којих код Срба у Метохији није мало. То опет казује да су Срби, као аутохтоно становништво, са овог поднебља, на простору, где је православље доживело своју пуну афирмацију преко светиња, као што су Грачаница, Дечани и Пећка патријаршија, на темељу свог паганског многобоштва прихватили православље као своју једину веру. У саборности православља Срби су нашли уточиште. Утемељење у православној саборности је био једини начин да опстану услед честих погрома. Пагански наноси само доказују да су Срби на поднебљу Косова и Метохије дубоких прехришћанских корена. Ти корени сежу до дубоко у искон, рекли бисмо праскозорје формирања и дифе-

ренцирања народа на европском континенту.

Зато је ово, назовимо га двокњижје, од великог значаја за српско биће у целини. Она је живи доказ да су Срби живели и да треба да живе на просторима са којих су протерани. Својевремено је Даринка Јеврић, велика српска песникиња, за први том књиге *Остала је реч* из окупиране Приштине овако писала Милораду Радуновићу: „Видела сам твоју књигу *Остала је реч* и узела је, јер ја сам свој примерак поклонила манастиру Дечани. Сваког дана и сваке ноћи непрекидно је читамо. То је наша Библија“ (Јеврић 2008:135). И јесте, данас ова грађа представља незаборав српског народа, али подсећање на светски срам, необрисиву срамоту коју је свет сам себи нанео. Ова књига је доказ да су Срби на Косову и Метохији били и да јесу.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрејевић Д. (2006), *Савремена српска поезија Косова и Метохије*, Баштина, св. 20/2. Приштина-Лепосавић, 253-289.
- Бован В. (1987), *Вук Караџић и његови следбеници на Косову и Метохији*, Приштина, Јединство.
- Ђорђевић Д.М., Милошевић-Ђорђевић Н. (1988), *Српске народне приповетке и предања из лесковачке области*, Београд, САНУ.
- Златановић М. (1987), *Епске народна песме југоисточне Србије*. Врање, Народни музеј у Врању.
- Златановић М. (1994), *Народне песме и басне Јужне Србије*, Београд, САНУ.
- Јашовић П. (2008), *Живот и дело Милорада Радуновића*. Институт за српску културу Приштина, Лепосавић.
- Јашовић П. (2008), *Транспозиције књижевности за децу*. Крушевац, Багдала.
- Јеврић Д. (2008), *То је наша Библија*, у: Предраг Јашовић, *Живот и дело Милорада Радуновића*, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић, 135.
- Јекнић Д. (1998), *Српска књижевност за децу, историјски преглед 2*. Београд, МАК.
- Рајковић Љ. Кожељац (1972), *Двори самотворни, народне умотворине из средњег Тимока*, Зајечар, Тимок.
- Рајковић Љ. Кожељац (1997), *Лирске народне песме југоисточне Србије*. Приштина, Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана.
- Рајковић Љ. Кожељац, „Ономастика Тимока“, *Ономатолошки прилози*, Београд, 11/1990, 109-366.

Цветановић В. (2008), видети: Vladimir Cvetanović, *Serbian Folk Wisdom from Metohija*, in: Предраг Јашовић, *Живот и дело Милорада Радуновића*. Приштина, Лепосавић, Институт за српску културу 164-168.

Чајкановић В. (1994), *Сабрана дела* књ.5. Београд СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партенон.

Predrag Jasovic

SUMMARY

TO THE POETIC SIGNIFICANCE AND MEANING LITERARY WORKS BY MILORAD RADUNOVIC

In this paper, we have shown how difficult life was Milorad Radunovic. Regardless of the severity of his life, he did not stop with the literary work. Creating and making it preserved. Milorad Radunovic created equal intensity in different literary discourse. The largest contribution gave creativity for children and youth and to collect the work, which has contributed, to the preservation of a huge verbal creativity of national importance. Other two books in question, he showed roads Serbian nation, as it is proved that the cultural matrix encourages the Serbian people in Kosovo and Metohija. Milorad Radunovic has emerged as a great poet and an outstanding storyteller. His poetry for children and for adults is clear, emotionally charged with a tendency not to meet but to convey a message. The stories are short and clear. This makes it and one of my favorite writers anthologist very happy to belong to your selection. Themes of his poems and stories include childhood in general. Therefore, his work widely read, seen and played on stage. It is important writer, who was born in Montenegro, spent his childhood and youth in Metohija, and lived his life in Pomoravlje, Serbia proper.